

entrevista

«Parlar en català és defensar una llengua i una cultura petites però essencials»

Text > **GLÒRIA GRANELL NOGUÉ**,
llicenciada en filologia
catalana i gestora cultural

Salem Zenia (Algèria, 1962) és periodista i escriptor.

Defensor de la cultura amaziga del nord d'Àfrica, va arribar a Catalunya el 2008 gràcies al Programa Escriptor Acol·lit del PEN Català. Ha publicat els poemaris *El sol cec* i *Jo soc l'estranger*, i la novel·la *L'arrel de la boira*. Des d'Olot continua escrivint una literatura de compromís amb la seva cultura, que es resisteix amb moltes dificultats a ser arabitzada i islamitzada. Tot i la gravetat dels temes que tractem durant l'entrevista, el somriure amistós de Zenia s'esborra poques vegades.

Salem Zenia,

escriptor amazic que viu
i publica a Catalunya

>> Salem Zenia, que viu a Olot des del 2014. (Autoria: GLÒRIA GRANELL NOGUÉ)

És un escriptor algerià que escriu en llengua amazic, del nord d'Àfrica, de la zona anomenada la Cabília. Es defineix com a «militant de la causa amaziga». Per què cal defensar la cultura amaziga?

Perquè està en perill d'extinció. El règim algerià la vol exterminar a llarg termini.

Quines diferències hi ha entre la cultura amaziga i la cultura àrab en general?

Ser amazic és una història, una manera de ser, una manera de veure les coses. És una herència antiga que passa de generació en generació. És una identitat. Per què els catalans són catalans o els bascos són bascos?

Un poble, una llengua.

No és només la llengua. També hi ha les festes, les creences, les tradicions, les pràctiques socials, una determinada manera de ser que ve de molt lluny.

A Algèria, el 1998, va fundar un diari, *Racines/Iz'uran*, un diari explícitament a favor de la cultura amaziga i en contra de la islamització d'aquesta cultura.

Efectivament. Em vaig crear molts enemics, però calia fer-ho.

Abans dels vint anys va escriure el seu primer llibre de poemes, i ho va fer en la seva llengua materna, l'amazic. Escriure en amazic i no en àrab ja és una forma de revolta.

I tant. Perquè a Algèria hi ha un discurs que fa que la intel·lectualitat de l'elit estigui a prop del règim, sempre associada a la llengua i la cultura àrabs. I totes les altres minories, les altres cultures i les altres llengües que existeixen al país estan ignorades, ocultades, combatudes i a vegades reprimides.

Va poder publicar aquesta primera obra, doncs?

No! Fins als anys noranta Algèria era un país «socialista» però les editorials eren de l'estat. Per tant, un escriptor no podia publicar res que no seguís la línia ideològica del règim. Els escriptors que no eren de la línia ideològica del règim i escrivia en àrab publicaven a Beirut; els que escrivia en francès, a França, i els que ho feien en amazic no podien publicar.

>> Salem Zenia, a l'esquerra, a l'època de la mili, els anys 1987-1988, durant la Gran Revolta d'Octubre d'Algèria. (Font: ARXIU PERSONAL DE SALEM ZENIA)

«Ser amazic és una manera de ser, una identitat que passa de generació en generació»

Tot i això, hi ha escriptors algerians que escriuen en amazic.

I tant, i tant, no soc l'únic! Sempre n'hi ha hagut, però no han pogut publicar el que escrivia.

La seva novel·la *L'Alba*, del 2006, va ser la sisena obra de la història publicada en llengua amazic.

Va ser la sisena obra publicada en amazic, però de literatura escrita n'hi ha hagut des de sempre. La situació que ha viscut el meu país és tan complicada, però, que no s'han publicat les obres, i a partir dels segles XVII o XVIII, amb les guerres, els manuscrits van anar desapareixent. Acabàvem de sortir d'una llarga nit de lluites que no va permetre que sobrevisqués la literatura escrita. Només es va conservar allò escrit en llengua àrab, i també en amazic amb grafia àrab,

per interessos religiosos. Fins i tot van desaparèixer i reaparèixer després, amb la colonització francesa, els manuscrits del sociòleg Ibn Khaldun, per exemple, que en el segle XIV va escriure moltes coses sobre la cultura amaziga i la història dels amazics. Per tant, la història de la nostra cultura va quedar més o menys perduda fins a l'ocupació d'Algèria per part de França.

Parlem del 1830.

Sí. L'ocupació francesa és negativa, com tota ocupació, però suposa una certa obertura cultural. En un territori totalment tancat i subordinat a l'imperi otomà i al món islàmic, la cultura francesa, i sobretot la llengua francesa, van esdevenir uns nous protagonistes que venien de fora del món islàmic i permetien una mirada fresca sobre les coses. Va ser possible replantejar alguns temes. Per tant, per parafrasejar l'escriptor Kateb Yacine, «la colonització era el mal necessari».

Tot i aquests problemes, mentre encara vivia a Algèria va publicar cinc llibres en amazic, de prosa i poesia, i va fundar un diari per reivindicar la causa amaziga. Per aquesta aportació a la llengua amazic, el 2005 l'Associació Tamazgha de

>> *L'escriptor, el 1990, a la seu del diari Le Pays-Tamurt.*
(Font: ARXIU PERSONAL DE SALEM ZENIA)

París li va concedir el seu diploma d'honor. Això a Algèria li devia portar més problemes que prestigi...

En decidir escriure en la meua llengua, la por és sempre present. El primer llibre que vaig publicar, a França, amb l'editorial L'Harmattan, el vaig amagar mecanografiat en un doble fons de la maleta. Si a les fronteres me l'haguessin trobat, hauria estat perdut. Sempre ha estat així. Als anys vuitanta va començar el moviment reivindicatiu amazic, conegut com la primavera amaziga. Jo era jove i vaig començar a participar-hi. Per aquest motiu em van prohibir tenir passaport com tothom i estava sempre vigilat.

Què representa la Cabília per a Algèria?

La Cabília és el motor d'Algèria. Abans era un motor econòmic i cultural. Tot i que van aconseguir que ja no ho fos, s'ha mantingut com un motor intel·lectual i cultural. És una regió més oberta que la resta d'Algèria, més progressista, però incontrolable. En moltes coses em fa pensar en Catalunya, però Catalunya té una bona economia. Ara la Cabília només té els homes i les dones, la matèria grisa que permet que es conservi la seva essència, com un poder de denúncia. Per això al règim algerià la Cabília

li fa por. Per exemple, a les primeres eleccions lliures del país, el 1991, en què van guanyar els islamistes, tota la Cabília va votar contra el règim i contra els islamistes, sense excepció. En aquell moment la Cabília es va territorialitzar, d'alguna manera.

A partir d'aquest moment devia estar més vigilada que mai.

Exactament. I es van perseguir persones com jo, que ja ens havíem significat en el tema amazic. El 1996 hi va haver una sèrie d'atemptats als diaris i es van assassinar companys amb els quals jo treballava. Em vaig salvar només perquè vaig tenir sort. Tot i això, mai vaig pensar en marxar, ni quan veia morir els meus companys. Em va afectar molt la mort d'uns monjos jesuïtes, molt amics meus, amb qui vaig col·laborar per traduir la Bíblia i els salms a l'amazic. Era una guerra amb ploma, però una guerra. Tot i això, no em plantejava deixar el país. A partir del 2001, però, la cosa va ser més bèstia. Tant, que igual que aquí ara hi ha molta gent que porta un llaç groc, en aquell moment els que volíem un país lliure portàvem un llaç negre de dol, després de la matança de cent trenta joves i més de cinc mil ferits greus a mans del rè-

gim. Tot era tan horrorós que em sembla que ja tenia la mort incorporada.

Va decidir marxar.

Sí, el 2007 la situació era terrible. La guerra és terrible per a tothom, era una guerra silenciosa. Nosaltres lluitem per un país lliure, on tothom tingui el seu lloc, tingui les creences que tingui. Molta gent ha donat la seva vida pel seu país. I jo volia prendre'n part, tot i que a la Cabília, en aquell moment, hi havia grups paramilitars armats no identificats. Al final vaig prendre la decisió de marxar després de patir amenaces. Al final de 2007 uns amics em van aconsellar marxar. Quedar-se era un suïcidi. Des de 1995, crec, havia començat a existir el Parlament Internacional d'Escriptors, fundat per un grup encapçalat per Salman Rushdie, que va defensar la llibertat d'expressió i la importància de les llengües minoritàries i minoritzades al món. Aquesta organització va desaparèixer i va donar pas al naixement de l'Icorn (International Cities of Refuge Network), amb la participació del PEN Català amb el Programa Escriptor Acollit. Vaig ser acollit a Barcelona, com a ciutat propera i de cultura mediterrània.

En una entrevista va confessar que en arribar a Barcelona va pensar: «He arribat a la vida».

Totalment. He tardat molt a viure sense els tics de la por, que tenia incorporats de forma inconscient. Aquí vaig retrobar la llibertat, la vida sense patir. He perdut qualitat de vida material, però he guanyat llibertat i qualitat de pau interior. La llibertat no té preu.

El primer que va fer en arribar va ser aprendre català.

És clar que sí, parlar català vol dir defensar el mateix que jo defensava allà, una llengua i una cultura petites però essencials. Els amazics que venen a Catalunya en general aprenen el català abans que tot, perquè hi ha una gran empatia amb la cultura que ens acull, minoritzada com la nostra. En arribar a Catalunya vaig poder conèixer Palau i Fabra a casa seva. Ja era molt gran, però estava molt interessat en la meua situació i la realitat del meu país. Vam parlar moltíssim. Com a amazic, entenc molt bé la situació que viu Catalunya. Em torno a trobar en una terra en conflicte per defensar la seva identitat.

>> Zenia i la seva esposa el dia del seu casament, el 1995, en plena Guerra Civil d'Algèria.
(Font: ARXIU PERSONAL DE SALEM ZENIA)

«En arribar a Catalunya vaig pensar: “He arribat a la vida”. La llibertat no té preu»

Des que viu a Catalunya (fins al 2014 a Barcelona i des de llavors a Olot) ha publicat dos poemaris (*El sol cec* i *Jo soc l'estranger*) i la novel·la *L'arrel de la boira*.

Sí, tots en amazic i amb traducció al català.

Se sent més poeta o més narrador?

Depèn del tema, del moment, de l'estat d'un mateix, de la inspiració... Ara mateix potser tinc cinquanta o seixanta esquemes de novel·les al cap, però per escriure'n una necessito tres o quatre anys, i no disposo d'aquest temps. A vegades el que faig és concentrar l'essència d'una llarga història en un poema. Un poema pot ser una novel·la concentrada. Els escriptors del segle XVIII només escriuien; tenien temps d'escriure, revisar, parlar de temes que ningú ha tocat... però això ara no és així. Avui en dia els escriptors treballem en altres feines, i per trobar temps per escriure,

l'has de robar. De nit, de dia... quan pots. Això costa molt, per això escric menys del que voldria.

Els grans temes de la seva obra són la llibertat, l'amor, la vida, la cultura, el país, les arrels, la revolta... És una literatura clarament de compromís.

Sí, sempre. Les tres novel·les, que de fet són una trilogia, sempre són sobre la meua cultura en sentit crític i de compromís al llarg de la història. És la història de la por. A vegades penso en la cançó de Maria del Mar Bonet *Què volen aquesta gent*, perquè aquest tipus de por és molt present al meu país. Davant d'aquesta realitat pots adaptar-te a tenir una vida còmoda i estar comprat pel règim o posar la realitat negra sobre blanc, explicar-ho. Si jo comencés a escriure sobre històries de vida que he conegut de prop seria impressionant. Al meu país hi ha històries molt dures, cada vida és un món. I tot està amagat.

Jo soc l'estranger és el títol del seu darrer poemari. És l'estranger?

Sempre m'he sentit estranger, a tot arreu. A casa meua, aquí... A vegades amb mi mateix fins i tot, amb la meua personalitat. Els humans sempre hem estat estrangers d'algú.

En aquest llibre hi ha poemes sobre la llibertat de culte, sobre l'esclavitud ideològica que pot comportar una religió mal entesa: «Heu posat el món en una saca / i heu lligat Déu amb un coble».

És això, la islamització és això. L'esperit de l'umma és prendre la llibertat d'expressió en nom de Déu. Tots en un sac i tots iguals, sense possibilitat de ser diferent.

També parla dels elements naturals (aire, foc, aigua...) com a símbols de la llibertat, i de la civilització humana com a factor que anul·la aquesta llibertat.

Exacte, ens la prenen. L'home és lliure en essència. Fins que el desig de poder el porta a prendre la llibertat als altres. Els pren el que busca per a ell mateix.

«A vegades el que faig és concentrar l'essència d'una llarga història en un poema. Un poema pot ser una novel·la concentrada»

Impressiona la sèrie de poemes anomenats «Aprengueu a dir no». No a la mentida, a «costums revellits / que fan de l'home un ninot / presoner del seu ésser». Són textos en defensa de la dignitat i llibertat de tota persona. Hem d'aprendre a dir *no*. Tothom es pot reconèixer en aquest poema, és universal. La gent està acostumada a dir *sí* per evitar-se problemes encara que no estigui d'acord amb aquest *sí*. *No* és *no*, en tots els temes. Si dius *no*, potser ho pagaràs, però altres potser et seguiran. Si tothom diu sempre que *sí*, estem sotmesos. És com en el moviment actual de les dones al carrer, en el tema de la violència masculina: *no* és *no*. Fins i tot *sí* pot voler dir *no*, i el silenci pot ser *no*, perquè a vegades el *sí* o el silenci són obligats i fruit de la por.

En aquest poemari també hi ha espai per a l'amor. L'amor romàntic, l'amor d'amistat, l'amor al país i, per tant, també com a revolta, l'amor eròtic... En els seus poemes l'amor també és associat a la llibertat.

L'amor ha de ser lliure, com tots els temes de la vida. Al meu país no et pots enamorar de qui vols, o en tot cas has de fer-ho d'amagat. Està tot lligat a la voluntat dels pares, a l'herència... a la mentalitat patriarcal. La dona és per a la procreació i per tant l'amor no és lliure.

El moviment intel·lectual i ideològic que defensa, compta amb molts altres escriptors algerians? Hi té contacte?

Hi ha molta gent que pensa com jo, i tinc contacte amb escriptors algerians que defensen la llibertat com jo. Però no viuen a Algèria, la majoria han marxat del país. Els que es queden allà són robots del règim o exiliats interiors com era jo abans.

«Si deixes d'aprendre deixes de ser. Cal seguir aprenent i lluitant per la llibertat de les persones»

A Catalunya ha treballat en la publicació del diccionari català-amazic.

Ha estat una feina duríssima i llarga, cinc anys de treball realitzats gràcies a la feina sostinguda de Carles Murcia, Carles Castellanos, Aziz Baha, Hasan Akioud, Kaissa Ould Braham i d'altres. Ha estat un treball col·lectiu fantàstic. Estic molt agraït a totes les institucions catalanes i als companys que han ajudat a publicar-lo i sobretot agraeixo la feina, l'esforç i la complicitat del PEN Català a través de l'expresidenta Carme Arenas per dur a terme aquest projecte.

L'últim poema de *Jo soc l'estranger* és dedicat a Catalunya.

I tant. Soc amazic i català. Un poeta amazic de la Cabília que es va exiliar als anys setanta a França deia: «Quina sort que tinc. Tothom té una pàtria i jo en tinc dues». Doncs jo també.

Creu que en la seva literatura d'aquí a uns anys potser no caldran els temes de revolta i compromís?

Penso que la natura humana sempre necessita revolta. L'ésser humà busca constantment un espai més

«L'home és lliure en essència. Fins que el desig de poder el porta a prendre la llibertat als altres»

ample per a ell mateix, és impossible acabar amb l'egoisme de l'home, per això calen sempre poemes de revolta o literatura de revolta. Ens hem de vigilar a nosaltres mateixos. En el fons som salvatges, i si no estem alerta el poder se'ns menjarà. Creiem que com a societat hem evolucionat, però crec que no tant. Qui hauria pensat fa un temps que la Catalunya del segle XXI tindria exiliats? El món és així, està en constant revolució. L'home aprèn cada dia. Però també oblida. Si deixem d'aprendre oblida-rem. I oblidarem allò que hem après de bo. Si deixes d'aprendre deixes de ser com a persona. Hem de continuar aprenent i continuar amb la revolta a punt per a la llibertat de les persones.

>> Zenia, somrient en un moment de l'entrevista. (Autoria: GLÒRIA GRANELL NOGUÉ)